Заедно в час

преподаваме.bg

ДИАГНОСТИЧНО ПРОУЧВАНЕ

Г.Л.А.С.

Граждански компетентности в училище: нагласи, практики и нужди на учителите



2026

Г.Л.А.С. · ДИАГНОСТИЧНО ПРОУЧВАНЕ

Граждански компетентности в училище: нагласи, практики и нужди на учителите

АВТОРИ

Стефан Лазаров — образователен експерт

Деница Вълканова — образователен експерт

Иван Шопов — образователен експерт

Мила Иванова — старши специалист „Оценка на въздействието“, Заедно в час

ИЗДАНИЕ

2026 г. · София, България

Докладът „Г.Л.А.С.: Граждански компетентности в училище“ е реализиран от фондация „Заедно в час“ и платформата Prepodavame.bg в рамките на проект Г.Л.А.С - Гражданско Лидерство и Активно Сътрудничество, финансиран от Швейцарско-българска програма за сътрудничество. Изразените възгледи и мнения са единствено на авторите и не отразяват непременно тези на финансиращите организации.

Важно е да се отбележи, че извадката на проучването не е национално представителна. Резултатите не позволяват обобщения за всички учители в страната, а по-скоро очертават тенденции и механизми, заслужаващи допълнително внимание.

ДОКЛАД ПО ПРОЕКТА

ГРАЖДАНСКО ЛИДЕРСТВО И АКТИВНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

РЕАЛИЗИРАН ОТ

Заедно в час

преподаваме.bg

ПАРТНЬОРИ

АМАЛИПЕ

Софийска платформа 10 години

because в помощ на благотворителността

voty

С ФИНАНСОВАТА ПОДКРЕПА НА

ШВЕЙЦАРСКО-БЪЛГАРСКА Програма за Сътрудничество

Съдържание

Въведение 05

Защо гражданските компетентности имат значение · Цели на проучването · Изследователски въпроси · Как да четем доклада · Кои са участниците в проучването

1. Гражданските компетентности: споделена отговорност, но разнородно разбиране 12

Как учителите ги разбират · Кой носи отговорност · От споделена отговорност към практика ·

2. Как гражданските компетентности влизат в преподаването 18

Теми и предметни връзки · Педагогически практики · Граждански умения в урока и общността · Планирано и спонтанно обучение · Проследяване и оценяване

3. Какво затруднява учителите 31

· Когато разговорът става труден ·Време, учебна програма и конкуриращи се приоритети · Увереност, подкрепа и училищна среда · Когато добрата практика остава лична инициатива

4.Каква подкрепа е нужна 38

Предметно адаптирани ресурси · Насоки за дискусии · Инструменти за оценяване · Учещи общности · Достъпни ресурси · Партньорства с НПО и институции · Възможна обща пътека за гражданско учене

Заключение: от отделни практики към условия 49

Приложения 52

Методология и обхват · Профил на участниците · Инструменти и анализ · Кодираща рамка



Заедно в час

РАЗДЕЛ

Въведение

Защо има значение | Цели на Г.Л.А.С. | Изследователски въпроси |

Как да четем доклада | Кои са участниците

Защо гражданските компетентности имат значение и защо точно сега

В сряда следобед, в една обикновена класна стая, учителят взема решение: да отвори тема за изборите, войната или дезинформацията — или да я подмине. Да остави нетолерантно мнение без коментар или да влезе в разговор, който може да бъде труден, но необходим. Да поиска от учениците да аргументират позиция, да изслушат различна гледна точка и да проверят източниците си — или да продължи напред по учебната програма.

Тези решения не са периферни. Именно в тях гражданското образование престава да бъде текст в нормативен документ и се превръща — или не се превръща — в реален опит за учениците. Те определят дали класната стая е място, в което младите хора упражняват как да мислят критично, да спорят, без да обезценяват другия, да различават факт от манипулация и да свързват обществените проблеми със собствената си роля като граждани.

Данните дават основание този въпрос да бъде поставен с особена спешност.

456

точки за България в ICCS 2022

при средно 508 точки за участващите системи

35/41

място по медийна грамотност

последно в ЕС · Индекс за медийна грамотност 2023

<⅓

учат за общуване между култури

от 15-годишните · PISA 2018

Международното изследване на гражданското образование ICCS 2022 отчита среден резултат за България от 456 точки при средно 508 точки за участващите образователни системи. След значимо подобрение между 2009 и 2016 г. резултатът на България спада значимо в последния цикъл и се оказва под равнището от 2009 г. Това не е цялостна оценка на гражданското образование в страната, но е ясен сигнал, че гражданските знания на учениците заслужават сериозно внимание.

Резултатите от PISA 2018 добавят друго важно измерение. По-малко от една трета от българските 15-годишни ученици учат в училища, чиито директори посочват, че учебната програма включва развиване на умения за общуване с хора от други култури. Под половината учат в училища, които включват знания за други култури или насърчават отвореност към тях.

Същевременно резултатите на българските ученици по показателите за уважение към хора от други култури и нагласи към имигрантите са под средните за ОИСР. Тези данни не показват пряко какво се случва във всяка класна стая, но поставят важен въпрос доколко училището системно създава условия учениците да срещат различни гледни точки, да разговарят за различията и да развиват умения за живот в разнообразно общество.

Предизвикателството не се изчерпва с отношенията към различието. През 2023 г. България е на последно място сред държавите от Европейския съюз в Индекса за медийна грамотност и на 35-о място от 41 европейски държави. Макар индексът да не измерва пряко уменията на учениците, той очертава по-широка обществена среда с по-висока уязвимост към дезинформация и манипулативно съдържание.

Учениците растат сред война в Европа, напрегнати обществени дебати, бързо разпространяваща се дезинформация, политическа поляризация и все по-осезаеми последици от климатичните промени.

Пред образованието стои въпрос, който не е само въпрос на учебно съдържание: подготвяме ли младите хора не просто да познават институции и понятия, а да живеят в сложна демократична реалност като информирани, критично мислещи и способни на активно и осмислено участие граждани?

Българската нормативна рамка ясно заявява тази амбиция. Гражданските компетентности, разбирането на демокрацията и правовата държава, уважението към правата на човека, толерантността към различията и активното гражданско участие са заложени в Закона за предучилищното и училищното образование, в държавните образователни стандарти и в политическите документи за развитието на образованието.[1]

В този доклад гражданските компетентности не се разглеждат само като знания за институции, права и обществени теми. Те включват и способността на учениците да се ориентират в обществените въпроси, да мислят критично, да разговарят с различни гледни точки и да виждат собствената си възможност за участие.

По-малко ясно обаче е как тези цели се превеждат в ежедневната практика на училището. Кога и как учителите отварят трудни обществени теми? Какви възможности имат учениците да аргументират, да спорят продуктивно, да проверяват информация и да действат по въпроси, които ги засягат? Какви условия подкрепят тези практики — и какви ги ограничават?

[1] Вж. ЗПУО, Наредба № 5 за общообразователната подготовка, Наредба № 13 за гражданското, здравното, екологичното и интеркултурното образование и съответните учебни програми.

Какво цели проучването Г.Л.А.С. и за кого е предназначено

Проучването Г.Л.А.С. е реализирано от Prepodavame.bg и „Заедно в час“ като част от тригодишен проект за насърчаване на гражданската активност и ангажираност сред ученици, млади хора, учители и организации, работещи с тях. Затова неговата роля е диагностична: да даде по-ясна картина за практиките, нагласите, нуждите и затрудненията на учителите, свързани с гражданското образование.

Проучването не цели да измери „нивото“ на гражданското образование в България или да предложи представителна национална оценка. То насочва вниманието към преживяванията, въпросите и професионалните решения на учителите, които ежедневно превеждат широките цели на гражданското образование в работа с ученици. Така следващите ресурси, инициативи и партньорства по проекта могат да бъдат изградени върху реалния училищен контекст, а не върху предварително зададени решения.

Този доклад е предназначен за четири основни групи читатели, които могат да превърнат изводите му в конкретни ресурси, инициативи и политики.

ЗА КОГО Е ПРЕДНАЗНАЧЕН

01

Автори на учебно съдържание и обучители

Организации, които разработват учебни ресурси, обучения и програми за учители.

02

Граждански организации и инициативи

Работещи в полето на гражданското, медийното и демократичното образование.

03

Институции и финансиращи организации

МОН, регионални управления, общински администрации и донори.

04

Специалисти, работещи пряко с ученици

Учители, членове на училищни лидерски екипи, педагогически съветници и психолози.

Какви въпроси разглежда изследването

Проучването разглежда не дали гражданското образование „съществува“ в българското училище, а как то реално се интегрира в ежедневното преподаване. За да отговори на тази цел, то се спира на три свързани въпроса.

01

Как гражданските компетентности присъстват в преподаването?

Кои граждански теми учителите включват в часовете си и какви практики използват — работа с обществени въпроси, различни гледни точки, дезинформация, права и отговорности, участие; подходи като дискусии, казуси, проекти, дебати, симулации и анализ на информация.

02

Къде намират място и къде остават на заден план?

В кои предмети, образователни етапи и училищни контексти учителите по-често интегрират граждански компетентности? Какви профили на практики се открояват и доколко гражданското образование се възприема като обща отговорност на училището, а не само на определени предмети.

03

Какво подпомага и какво затруднява учителите?

Кои фактори са свързани с по-високи или по-ниски нива на интегриране на граждански компетентности? Изследването разглежда три групи условия:

- знанията, уменията и методическата увереност на учителите;
- възможностите на училищната среда — време, програма, ресурси, подкрепа от ръководството и колегите;
- мотивацията, нагласите и усещането за професионална отговорност.

Тези въпроси структурират и следващите части на доклада. Количествените данни показват какви модели и зависимости се открояват сред участниците в анкетата, а фокус групите и интервютата помагат да се разбере как учителите обясняват тези модели в собствената си практика.

Как да четем този доклад

Данните в доклада идват от няколко типа източници с различни възможности за интерпретация. Навсякъде количествените резултати и гласовете на учителите са представени заедно.

Онлайн анкета

600+ учители · 28 области

Описва нагласи, практики и самооценки и позволява сравнения между групи. Не дава представителни национални изводи, нито доказва причинно-следствени връзки.

Кодирани отворени отговори

500+ свободни отговора

Показват често срещани теми, конкретни примери и повтарящи се мотиви. Добавят нюанс, но без дълбочината на контекста на интервютата.

Фокус групи и интервюта

100 участници

Разкриват механизмите зад числата: как учителите решават в трудни ситуации. Не показват колко разпространена е дадена позиция, но осветяват логиките зад нея.

Извадката не е представителна за всички учители в България. Участниците са привлечени чрез мрежите на организациите, включени в проекта — Заедно в час, Prepodavame.bg, Амалипе, Софийска платформа и други. Вероятно това означава, че сред тях са по-силно представени учители, които вече проявяват интерес към гражданско образование, работа с различия, критично мислене и демократична училищна култура.

Това ограничение е важно за начина, по който се четат резултатите: и сред учители с по-висока ангажираност към темата се открояват значими неясноти, напрежения и затруднения — което прави данните ценни. Те очертават въпроси и зависимости в рамките на конкретната извадка, а не причинно-следствени връзки или окончателна национална диагноза. Подробности за инструментите, подбора и статистическите модели са в Приложение 1: Методология.

Следва Раздел 1 — „Гражданските компетентности: споделена отговорност, но разнородно разбиране“.

Профил на участниците

Аналитичната извадка включва **583 участници** в училищна роля от всички 28 области на България. Тя не е национално представителна, но обхваща учители от различни предметни области, образователни етапи и типове населени места.

Най-големите групи са учителите по обществени науки, БЕЛ и чужди езици, началните учители и учителите по STEM предмети. Почти половината участници имат над 20 години преподавателски стаж, а около една пета са с до пет години опит. Извадката не е концентрирана само в София: близо половината от участниците работят в малки градове или села.

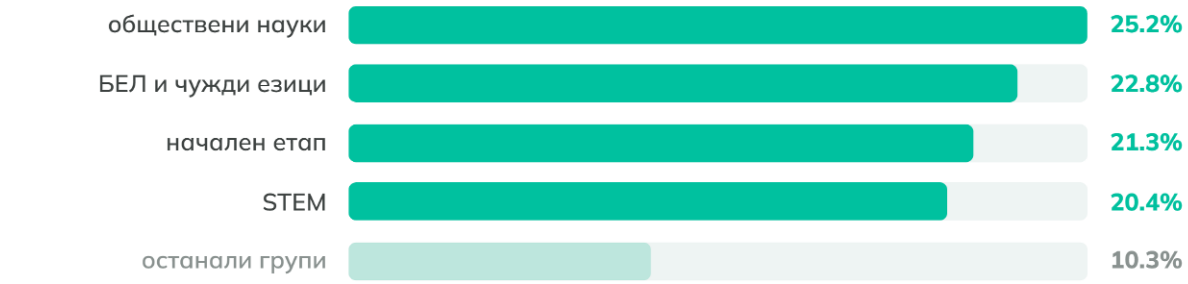
Това позволява да се разгледат различни професионални и училищни контексти, но не позволява национални обобщения или надеждни самостоятелни изводи за малките предметни групи — например професионалното образование, изкуствата и спорта.

583
участници в аналитичната извадка

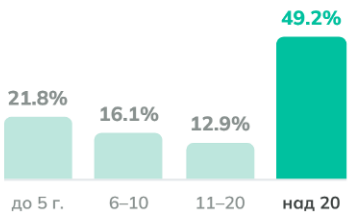
28
области на страната

45.6%
работят в малки градове или села

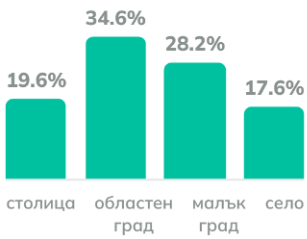
Предметна група



Преподавателски стаж

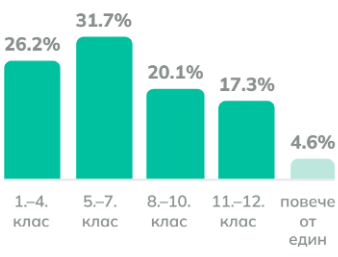


Тип населено място



Процентите са от валидните отговори, n = 581.

Образователен етап



+ В приложението са представени допълнителни характеристики на участниците и училищния контекст, включително тип училище, класно ръководство, социално-икономически и езиков контекст на учениците.



Заедно в час

РАЗДЕЛ

01

Гражданските компетентности: споделена отговорност, но разнородно разбиране

Как учителите ги разбират | Кой носи отговорност |

От споделена отговорност към практика

1.1 РАЗДЕЛ 1

Как учителите разбират гражданските компетентности

Гражданските компетентности не се разпознават по един и същ начин от всички учители. За част от участниците изразът „гражданско образование“ води първо към отделния предмет в 11. и 12. клас, към знания за институции, закони, права и избори. В тази перспектива темата изглежда като специфична предметна област, за която отговорност носят най-вече учителите по гражданско образование, история или философия.

Когато обаче учителите говорят за конкретни ситуации от своята работа, картината се разширява значително. Много от тях описват дейности, които развиват граждански знания, умения и нагласи, без непременно да ги назовават като „граждански компетентности“. Учителка по биология например споделя:

> *„Докато не се сблъсках с анкетата, не бях осъзнала, че активно търся гражданската компетентност. Когато кажем „гражданско образование“, го свързваме с някаква суха материя или предмет, а всъщност то присъства в етичните и моралните казуси, които обсъждаме в биологията.“*
>
> — Учителка по биология

В разказите на учителите се открояват четири взаимосвързани начина, по които гражданските компетентности намират място в училищния живот.

01 Познаване на обществения свят

Права и задължения, институции, закони, местна власт, данъци, осигуровки, избори, обществени правила и медийна грамотност — кой за какво отговаря и как функционират институциите.

02 Мислене и разговор

Аргументиране на позиция, проверка на източници, разпознаване на манипулативна информация, работа с данни, изслушване на различни гледни точки и информирани решения.

03 Ежедневна култура на отношенията

Уважение, правила за разговор, сътрудничество, справяне с конфликти, разпознаване на тормоз, приемане на различията и отговорност към другите — класната стая като малка общност.

04 Действие в реална среда

Ученически съвети, доброволчески инициативи, кампании, училищни събития, работа по реални казуси, професионална етика, безопасност и участие в местната общност.

Тези пътеки изглеждат различно в различните предмети. Общата рамка не означава еднакви уроци, а ясна логика как всеки предмет допринася към обща цел.

БЕЛ и чужди езици	Работа с гледни точки, ценности, обществени теми и аргументация.
STEM предмети	Работа с доказателства и данни, дигитална безопасност, екологични въпроси и критично отношение към информацията.
Професионална подготовка	Правила, безопасност, законови изисквания, професионална етика и отношения в работна среда.
Начален етап	Конкретни преживявания: правила, избори, права, задължения, сътрудничество и грижа за общото пространство.

Това разнообразие е ресурс, а не проблем само по себе си. То показва, че гражданските компетентности могат да се развиват през много повече пространства от отделния час по гражданско образование. В същото време липсата на достатъчно споделен език създава риск темата да остане фрагментирана: един учител да я разбира като разговор за толерантност, друг — като медийна грамотност, трети — като познаване на институции, а четвърти — като доброволчество или дисциплина.

> *„Хем във всеки предмет трябва да ги има, хем да има час. Но без знания, без да знаят кой за какво отговаря, не може да се говори за граждански умения.“*
>
> — Участник в проучването

Това наблюдение е важно. Гражданските компетентности не са нито само отделен предмет, нито само добра атмосфера в училище. Те изискват едновременно знания за обществения свят, умения за мислене и участие и възможности тези умения да се упражняват в реални ситуации.

Гражданските компетентности често вече присъстват в работата на учителите, но не винаги са разпознати, назовани и свързани в обща рамка.

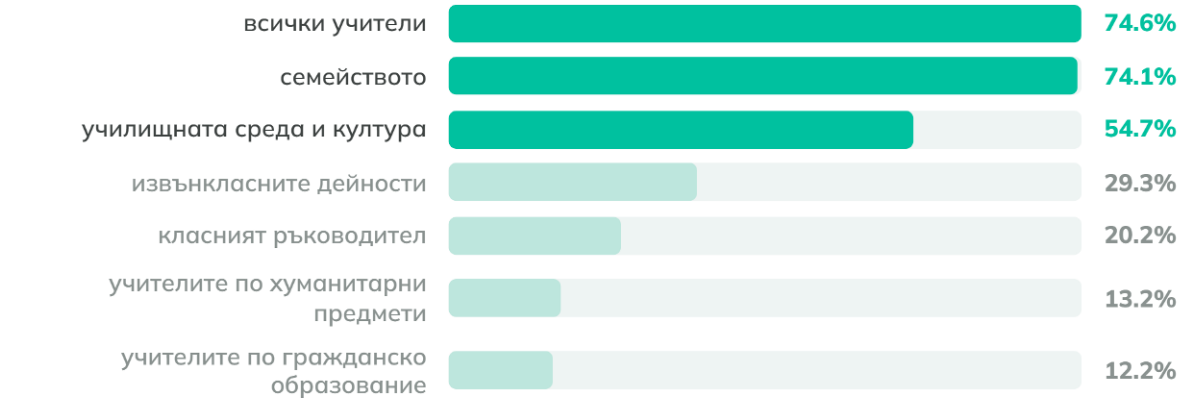
Практическото следствие е, че подкрепата за учителите не трябва да започва с абстрактния призив „включвайте граждански компетентности“. По-полезна отправна точка е да се покажат конкретните предметни връзки, които вече съществуват в различните дисциплини, и да се помогне на учителите да ги направят по-целенасочени, последователни и проследими.

1.2 РАЗДЕЛ 1

Кой носи отговорност за тяхното развитие

Учителите ясно отхвърлят идеята, че гражданските компетентности са задача само на един предмет или професионална роля. Те ги виждат като споделена отговорност между учителите, семействата и училищната среда — а не като нещо, което може да бъде „делегирано“ единствено на часа по гражданско образование или на извънкласните дейности.

Кой според учителите носи отговорност за развитието на гражданските компетентности?



Въпросът допуска повече от един отговор; сборът на процентите надвишава 100%.

Тази картина показва широко разбиране за гражданските компетентности като споделена отговорност. Те не се възприемат като територия единствено на учителя по гражданско образование, на хуманитарните предмети или на часа на класа. Вместо това участниците ги свързват с взаимодействието между предметното преподаване, училищната среда, семейството и възможностите учениците да участват в общността.

Особено значим е близкият дял на отговорите „всички учители“ и „семейството“. Това подсказва, че учителите не виждат училището като единствения фактор за развитието на гражданските компетентности. Семейството се разбира като важна среда, в която се формират първите нагласи към правила, отношения, различия, участие и отговорност. По-скоро учителите виждат необходимост от партньорство между двете среди, а не училището да замества семейството.

Широкото съгласие, че гражданските компетентности са „работа на всички“, е важна отправна точка. То обаче не отговаря само по себе си на въпроса как тази отговорност се превръща в ясни предметни връзки и устойчиви практики — въпрос, който следващата част разглежда, за да не остане гражданското учене зависимо от личната инициативност на отделни учители.

1.3 РАЗДЕЛ 1

От споделена отговорност към последователна практика

Разбирането, че гражданските компетентности са работа на всички, е важна отправна точка. То разширява темата отвъд отделния предмет и признава, че учениците учат какво означава участие, отговорност, уважение и информирано решение не само в часа по гражданско образование, а и в начина, по който учат, разговарят, работят с други хора и участват в живота на училището.

Само по себе си обаче широкото разпределяне на отговорността не гарантира последователна практика. За да не остане гражданското учене зависимо единствено от личната инициатива на отделни учители, са нужни поне три условия.

Общо разбиране за това какво включват гражданските компетентности — не само ценности и отношения, но и знания за институции, права, отговорности и обществени процеси; умения за аргументация, работа с информация и информирани решения; както и възможности за участие и реално действие.

Този общ език трябва да бъде преведен в по-ясни предметни връзки в учебните програми — как конкретни теми и задачи в различните предмети развиват конкретни граждански знания, умения и нагласи. Общата рамка не означава еднакви уроци, а ясна логика как различните предмети допринасят към обща цел.

Учениците имат нужда не само да говорят за участие, а да го упражняват. Значимите преживявания възникват, когато поемат реални роли, обсъждат казуси с последствия, планират инициатива или работят по общ проблем — гражданските компетентности се преживяват като начин да бъдеш част от общност.

Следващата глава разглежда как тези различни разбирания се проявяват в самата преподавателска практика: кои теми учителите включват, какви подходи използват и доколко гражданското учене е планирано, целенасочено и проследявано.

Три свързани условия

За да не останат гражданските компетентности зависими само от инициативността на отделни учители, са нужни три свързани, взаимно подкрепящи се условия.

ОБЩ ЕЗИК

Какво включват гражданските компетентности?

- знания за права, институции и обществени процеси
- умения за мислене, аргументация и работа с информация
- нагласи и умения за участие, отговорност и уважение

→

ПРЕДМЕТНИ ВРЪЗКИ

Как различните предмети допринасят към общата цел?

- текстове, гледни точки и аргументация
- данни, доказателства и медийна грамотност
- правила, безопасност и професионална етика
- класна общност, избори и грижа за общото пространство

→

УЧЕНИЧЕСКО УЧАСТИЕ

Как учениците упражняват гражданските компетентности?

- дискусии и работа по казуси
- реални роли и отговорности
- ученически инициативи и доброволчество
- работа по общи проблеми в училището и общността

Данните подсказват, че гражданското образование е по-последователно, когато знанието по граждански въпроси, предметното учене и реалното участие се свържат.



Заедно в час

РАЗДЕЛ

02

Как гражданските компетентности влизат в преподаването

Теми и предметни връзки | Педагогически практики |

Планирано и спонтанно учене | Урокът и общността | Проследяване и оценяване

2.1 РАЗДЕЛ 2

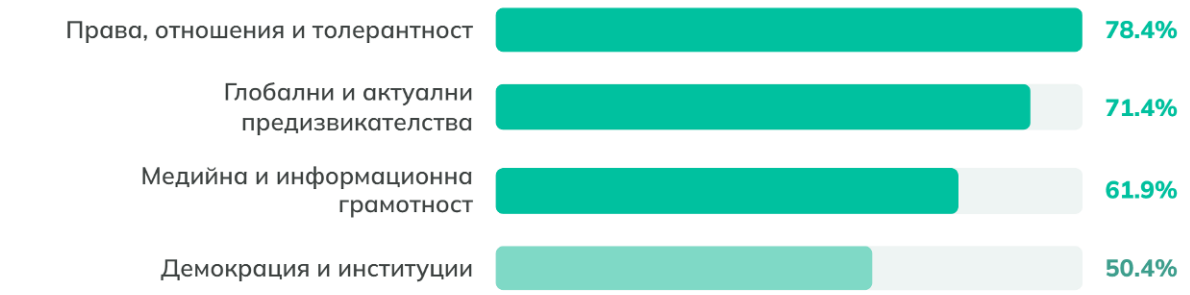
Теми и предметни връзки

След като в Раздел 1 разгледахме как учителите разбират гражданските компетентности по различни начини, следващият въпрос е какво реално влиза в преподаването. Анкетата показва, че гражданските теми присъстват в часовете сравнително често, но не с еднаква интензивност.

Най-често място в ежедневната работа намират темите, свързани с права, отношения и толерантност, както и глобалните и актуалните предизвикателства. Медийната и информационната грамотност също присъства редовно в работата на значителна част от учителите. По-неравномерно застъпени остават темите за демокрацията и институциите.

Колко често учителите включват различни граждански теми?

ДЯЛ, КОИТО ГИ ВКЛЮЧВАТ ПОНЕ ВЕДНЪЖ МЕСЕЧНО



Дължината на лентите е относителна спрямо най-високата стойност.

Права, отношения и глобални въпроси по-лесно намират място в часовете; демокрацията и институциите — по-неравномерно.

Разликите между тематичните области подсказват, че не всички граждански теми намират еднакво естествен път към ежедневното преподаване. Права, правила, отношения, толерантност или дезинформация могат да възникнат в много различни учебни и житейски ситуации. За разлика от тях, разговорът за местна власт, разделение на властите, изборни системи или ролята на конкретни институции обикновено изисква по-специфично знание и по-ясна връзка с предметното съдържание.

Това не означава, че демокрацията и институциите са маловажни за учителите. По-скоро показва, че извън предметите, в които тези теми са пряко заложени, те по-рядко влизат спонтанно в урока и по-често изискват целенасочено планиране.

Това разграничение се вижда и в интервютата. Учители описват как теми като правила, уважение, безопасност, справедливост, екология или онлайн поведение сравнително естествено се вплитат в урока. По-конкретното институционално знание обаче често се появява, когато учениците зададат въпрос, възникне актуално събитие или учителят съзнателно потърси връзка с конкретен казус.

> *Урок за здравната система прераства в разговор за здравни осигуровки и ролята на различни институции — институционалното знание влиза през конкретен, разпознаваем за учениците въпрос.*
>
> — По разказ на учител по чужд език

В други случаи теми като данъци, трудови договори, местна власт или избори се появяват през ученически въпроси, актуални събития или практически ситуации, които учениците разпознават като близки до собствения си живот. Така дори по-„специфичните“ институционални теми намират място в часа, когато се свържат с нещо конкретно и лично значимо.

Подобна връзка се вижда и в пример от Силистра. В часовете по география учениците обсъждат миграцията и регионалното развитие през въпроси, които разпознават в собствения си град: защо младите хора напускат, какво остава след тях и как местната икономика се различава от тази в по-големите градове. Така понятия като демографски процеси, икономическо развитие и регионални неравенства не остават само част от учебния материал, а се превръщат в начин учениците да анализират средата, в която живеят.

> **Гражданските теми намират най-лесно място в преподаването, когато са свързани с конкретен предметен въпрос, реална ситуация или решение, което учениците разпознават като значимо за тях.**

Различните предмети отварят различни граждански въпроси

Качествените данни показват, че гражданските компетентности не се добавят към учебния час като една и съща външна тема. Те се свързват с различни предметни въпроси, текстове, ситуации и задачи.

БЕЛ и чужди езици

Работа с текст, гледни точки, аргументация и ценности. Литературата дава възможност учениците да разглеждат конфликт между ценности: кога едно правило е несправедливо, как властта променя човека, какво е солидарност.

Примери: „Антигона“, „Андрешко“, „Бай Ганьо“, „Приказка за стълбата“, „Серафим“, „Тютюн“, „Крадецът на праскови“, „Под игото“.

История, философия и обществени науки

По-пряко присъстват демокрация, власт, права, институции, избори и гражданска позиция. Темите стават най-смислени, когато се свържат с конкретен въпрос: кой носи отговорност за местен проблем; как функционира общината; как се взема информирано решение.

STEM предмети

Гражданските теми се появяват през данни, доказателства, риск, технологии, здраве и екология. В ИТ — киберсигурност, онлайн тормоз, лични данни, авторски права; в природните науки — здравни, екологични и етични казуси, в които се срещат научна информация, личен избор и обществена отговорност.

Професионална подготовка и начален етап

В професионалната подготовка гражданското измерение е вградено в практиката: правила и нормативни изисквания, безопасност, трудови права, професионална етика и отговорност. В началния етап се тръгва от близкия свят на учениците: права и задължения, класни правила, отношения, избори и грижа за общото пространство.

Тази разнообразна картина показва, че гражданските компетентности не са само въпрос на тематичен избор. Те зависят и от това дали учителят вижда как предметното съдържание може да се свърже с въпрос, който е едновременно смислен за учениците и съществен за живота в общността. В началния етап, например, гражданското учене често започва не от институции и обществени дебати, а от по-базови практики: да изслушаш другия, да разбереш различна гледна точка, да спазваш общи правила, да изразиш несъгласие без обида и да разпознаеш себе си като част от общност. Тези умения се припокриват със социално-емоционалното учене, но гражданският им смисъл се появява, когато излизат отвъд личното отношение между две деца: когато учениците започват да мислят какво е справедливо за групата, как се вземат общи решения, чия гледна точка липсва и как всеки може да носи отговорност за общността.

Кои теми учителите подхващат по-предпазливо или избягват — и защо — разглеждаме в **Раздел 3**.

2.2 РАЗДЕЛ 2

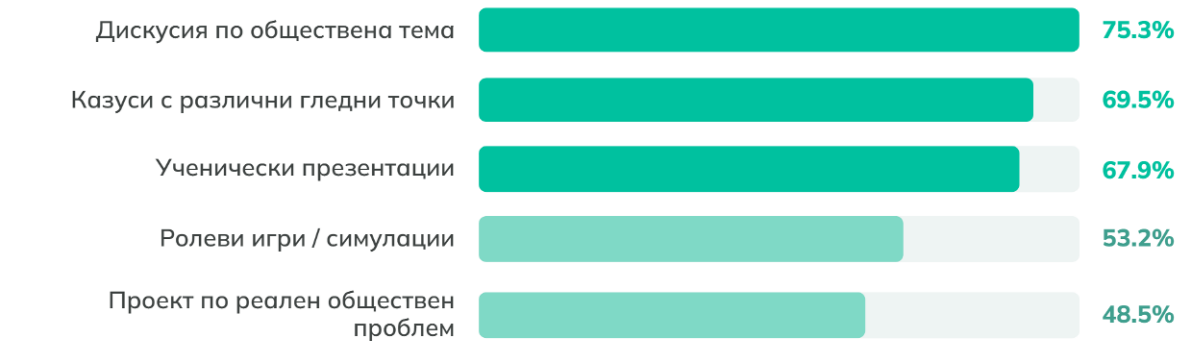
Педагогически практики

Гражданските компетентности не се развиват само чрез избор на тема. Важно е и как учениците работят с нея: дали просто получават информация, или имат възможност да формулират позиция, да разгледат различни гледни точки, да работят с доказателства, да вземат решение и да осмислят последствията от него.

Анкетата показва, че значителна част от учителите вече използват практики, които могат да бъдат носители на гражданско учене. Най-разпространени са дискусиите, работата по казуси и ученическите презентации. По-рядко, но все пак редовно, се срещат ролевите игри и симулациите, както и проектите по реален обществен проблем.

Колко често учителите използват различни педагогически практики?

ДЯЛ, КОИТО ГИ ИЗПОЛЗВАТ ПОНЕ ВЕДНЪЖ МЕСЕЧНО



3.8% никога не използват дискусия по обществена тема

21.1% никога не правят проект по реален обществен проблем

Тези резултати са важен коректив към представата, че учителите започват от нулата или че нямат подходящи методи. Педагогическият репертоар в голяма степен вече съществува. По-важният въпрос е дали практиките са целенасочено свързани с конкретни граждански знания, умения и нагласи; дали учениците разбират какво упражняват; и дали след дейността има възможност за осмисляне и обратна връзка.

Дискусията е честа, но не е един и същ тип практика

Дискусията е най-често посочваната практика. Зад това общо название обаче стоят много различни формати — от кратък разговор, възникнал около учебна тема, до по-структурирана работа: предварително поставен казус, събиране на аргументи, работа с източници, защита на различни позиции, дебат или последваща рефлексия.

Тази разлика има значение. Разговорът сам по себе си не гарантира, че учениците развиват умения за аргументация, проверка на информация или изслушване на несъгласие. За това са нужни ясна задача, правила за участие и време за осмисляне на наученото.

> *Учителка по гражданско образование работи с казуси, свързани с обществено значими въпроси, и развива клубове по дебати, в които учениците сами предлагат теми и упражняват критично мислене и изразяване на позиция.*
>
> — По разказ от интервю

Казуси, симулации и проекти: от позиция към решение

Работата по казуси дава възможност учениците да разглеждат ситуация без напълно еднозначен отговор: да разпознаят засегнатите страни, да сравнят интереси, да работят с информация и да аргументират решение.

Ролевите игри и симулациите добавят още един слой: учениците временно заемат различни роли и виждат как един и същ проблем изглежда от различни позиции. Учители описват работа по групи, възстановки на исторически събития и публично представяне на резултатите от съвместната работа.

ДВА ПРИМЕРА ОТ ПРАКТИКАТА

Търновската конституция

Учениците работят в роли на княз, Народно събрание и граждани. Чрез карти със задачи и въпроси разглеждат правомощията на различните участници, обсъждат какви решения биха взели и правят паралел между историческата ситуация и съвременната държавна уредба.

Училищни избори

Учениците сформират кандидатски двойки, разработват програми, водят кампания, представят позициите си, участват в избирателни комисии и гласуват. Изборите не остават тема от учебника, а се превръщат в преживяване на процедурата, отговорностите и решенията зад един демократичен процес.

Проектите по реален обществен проблем са по-рядко срещани — те изискват повече време, координация и често връзка с реална среда. Именно затова имат различен потенциал: докато дискусията може да отвори въпрос, проектът дава възможност учениците да преминат през по-дълъг процес — да проучат проблем, да определят какво могат да направят, да работят с други хора и да видят как идеята им се превръща в действие.

Не нови методи, а по-ясна гражданска цел

Данните не показват липса на активни методи. По-скоро показват възможност съществуващите практики да бъдат свързвани по-ясно с гражданското учене. Една и съща практика може да има различна образователна стойност според това как е организирана: презентацията може да остане възпроизвеждане на информация или да изисква работа с надеждни източници и защита на позиция; ролевата игра без рефлексия не води до по-дълбоко разбиране; дискусията без ясни правила оставя по-тихите ученици извън разговора.

Педагогическият репертоар вече е налице. Следващата стъпка е тези практики по-често да се планират като възможност учениците да упражняват конкретни граждански знания, умения и нагласи.

2.3 РАЗДЕЛ 2

Планирано и спонтанно гражданско учене

Гражданските компетентности не влизат в училищния живот само чрез предварително планиран урок. Част от възможностите са заложени в учебното съдържание, в часовете на класа или в специално организирани дейности. Други възникват в движение — от въпрос на ученик, актуално събитие, конфликт в класната стая, новина или ситуация, която учениците разпознават като близка до собствения си живот.

Именно това съчетание между планирано и спонтанно учене е характерно за практиката на много учители. Те не винаги използват езика на „гражданските компетентности“, но описват как търсят възможности учениците да свържат учебното съдържание с въпроси за правила, права, отговорност, справедливост и обществено участие.

Когато гражданската тема е предварително заложена

В част от случаите учителите планират гражданския фокус още при подготовката: работа по казус в часа по история, дебат по литературен текст, анализ на обществен проблем в географията или задача за дигитална безопасност. Тази предварителна рамка позволява да се подберат подходящи източници, да се формулира ясна задача и да се създадат условия за работа с аргументи, доказателства и различни позиции.

Планираният формат позволява по-ясно да се организира разговорът — да се зададе въпрос, да се определят правила за участие, да се разпределят роли и да се предвиди време за рефлексия. Така гражданската тема не остава „интересно отклонение“, а се превръща в част от учебната цел.

ПРИМЕР · ИСТОРИЯ

Учители планирано свързват изучаването на Втората световна война със съвременни конфликти. Историческата тема става отправна точка за разговор за причините и последиците от войната, за различните източници на информация и за начина, по който учениците формират мнение по актуални събития. Връзката изисква допълнителна подготовка и работа с документи, но често помага на учениците да открият смисъл в историческото съдържание.

Когато урокът тръгва в неочаквана посока

Наред с планираните дейности, гражданският разговор често възниква спонтанно — когато учениците свържат учебна тема със собствен опит, с въпрос от ежедневието или с актуално обществено събитие.

В една фокус група учителка разказва как разговор за литературен текст прераства в дискусия за различни представи за семейство, морална отговорност и личен избор. Дискусията не е била планирана, но учениците започват да защитават позиции, да сравняват гледни точки и постепенно да поставят първоначалните си реакции в по-широк контекст.

> *Ученик от начален етап се връща от посещение в Аушвиц и повдига въпроси за Холокоста. Учителката избира да не отклони темата, а да я обсъди с език и примери, съобразени с възрастта на децата.*
>
> — Случай от фокус група

Понякога гражданското учене започва не от подготвен казус, а от преживяване, което учениците носят със себе си. Често то тръгва не от голяма обществена тема, а от въпрос, достатъчно близък до учениците, за да предизвика интерес. Учителят има ключова роля да разпознае този момент и да го превърне във възможност за мислене и по-дълбоко разбиране.

Свободата да се отклониш — и отговорността да водиш разговора

Спонтанният разговор не е автоматично качествено гражданско учене. Той може да остане на нивото на лични мнения или да се превърне в спор без аргументи. Затова в разказите на учителите се вижда двойна професионална задача: да бъдат достатъчно гъвкави, за да не пропуснат въпросите, които реално вълнуват учениците, и същевременно да създадат рамка, в която различните мнения могат да бъдат изслушани, проверени и обсъдени.

Това изисква умение да се задават въпроси, да се търсят източници, да се разграничават факт и мнение и да се връща разговорът към неговата образователна цел.

Гражданското учене често започва от непланиран въпрос. За да се превърне този момент в смислена образователна възможност, е нужна едновременно гъвкавост и ясна педагогическа рамка.

2.4 РАЗДЕЛ 2

От урока към училищния живот и общността

Гражданските компетентности се упражняват най-непосредствено, когато учениците получат реална роля, възможност да участват в решение, отговорност към други хора или задача със смисъл извън рамките на учебното съдържание.

Учителите говорят за ученически съвети, избори, доброволчески инициативи, благотворителни кампании и работа с местни институции. Общото е, че учениците не остават само слушатели или изпълнители, а могат да предложат идея, да поемат ангажимент, да координират действие и да видят последствията от него.

Реални роли: когато ученикът види институцията отвътре

Един от най-силните примери идва от училище, което организира ден на самоуправлението. Учениците кандидатстват за роли като директор, заместник-директор, учител и психолог, а изборът не е само символичен: за част от позициите те преминават през конкретни казуси. В самия ден влизат в ролите на възрастните и се сблъскват с част от документацията, нормативните изисквания и решенията зад ежедневното функциониране на училището.

> Практиката е различна от обикновена ролева игра. Учениците не просто пресъздават измислена ситуация, а виждат какво означава отговорност в реална институция: как се взема решение, какви ограничения съществуват, как се балансират различни нужди и защо понякога една задача изглежда по-лесна отвън, отколкото отвътре.

Интересът към тези роли не е само формален. Част от учениците сами заявяват желание да преподават или да се занимават със социална работа, а други използват опита, за да разберат по-добре как функционира училищната общност.

Ученическият глас не започва и не свършва с изборите

В други училища учениците участват чрез по-устойчиви механизми за представителство. Учители разказват за избор на ученически омбудсман, към когото учениците насочват въпроси и проблеми. Инициативата изисква първо да се изясни ролята на омбудсмана, а после да се създаде процедура за кандидатстване, избор и използване на тази форма на представителство.

В ученически съвет учениците сами предлагат инициатива за рециклиране. Вместо възрастните да поемат идеята вместо тях, разговорът преминава към въпросите какво конкретно може да се направи, какъв е реалистичният първи ход и кой ще поеме следващите стъпки. Така инициативата се превръща в упражнение по планиране, координация и действие в общ интерес.

От училищната инициатива към общността

Част от инициативите излизат извън живота на училището — благотворителни базари, концерти и кампании, в които ученици, родители и учители работят заедно по обща кауза. Такива дейности са ценни не защото всяка кампания автоматично развива граждански компетентности, а защото дават възможност на учениците да видят връзката между личното участие, общата цел и конкретния резултат. Когато учениците могат да предложат идея, да вземат решение и да обсъдят какво се е получило, участието придобива по-ясен граждански смисъл.

Участието има нужда от подкрепа, а не от заместване

> *„Ние трябва да делегираме отговорности, но да заставаме плътно подкрепящи зад децата.“*
>
> — Учителка

Това означава възрастните да създават пространство за инициатива, да помагат за превеждането на идеи в реалистичен план, да поставят нужните граници и да не отнемат обратно всяко решение в момента, в който стане трудно. Участието има по-голям смисъл, когато учениците не само могат да изразят позиция или да предложат идея, а получават ясен отговор какво се случва с нея. Това превръща гласа им от еднократен жест в опит, че участието има последствия.

Гражданските компетентности се упражняват най-пълно, когато учениците не само говорят за участие, а имат реална възможност да предложат, решат, действат и видят какво следва от техния избор.

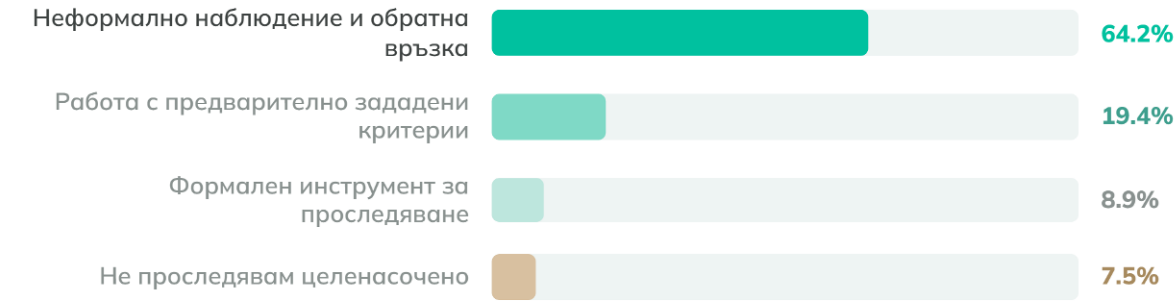
2.5 РАЗДЕЛ 2

Проследяване и оценяване

Гражданските компетентности често се развиват в ситуации, които не приличат на традиционно оценяване: дискусия, работа по казус, участие в инициатива, екипна задача или решение на конфликт. Това прави проследяването им по-сложно, но не по-малко важно. Ако не е ясно какво точно учениците упражняват, гражданското учене остава по-трудно видимо — за самите ученици, за учителите и за училището.

Повечето участници все пак наблюдават развитието по някакъв начин. Най-често това става неформално — чрез наблюдение на участието, разговори и впечатления от работата в група. Значително по-рядко учителите използват ясни критерии или формални инструменти.

Как учителите проследяват развитието на гражданските компетентности?



Дял от участниците; всеки посочва основния си начин на проследяване.

Близо две трети посочват неформалното наблюдение като начин за проследяване; едва 28.3% използват предварително зададени критерии или формален инструмент.

Неформалното наблюдение може да бъде особено ценно при умения като участие в разговор, изслушване на различна гледна точка, работа с други хора или реакция в конфликт — то позволява на учителя да види нюанси, които трудно се улавят с тест. Ограничението е друго: когато наблюдението не е подкрепено от ясни критерии, често остава неясно какво точно се проследява. „Активно участие“ може да означава често говорене, но и умение да слушаш, да задаваш въпроси или да промениш позицията си при нови доказателства.

От впечатление към ясна обратна връзка

Работата с критерии не предполага сложна оценъчна система. Тя може да започне с няколко ясно формулирани въпроса, свързани с конкретната дейност:

01 Използва ли ученикът надеждни източници и различава ли факт от мнение?

02 Може ли да обоснове позицията си с аргументи и доказателства?

03 Изслушва ли други гледни точки и реагира ли на тях смислено?

04 Поема ли отговорност за своята роля в общата работа?

05 Може ли да предложи реалистично решение на проблем и да обясни последствията от него?

Такива критерии не са само инструмент за поставяне на оценка. Те служат като ориентир за учениците преди задачата, като основа за обратна връзка по време на работата и като рамка за рефлексия след нея. Особено важно е проследяването да бъде свързано с конкретната гражданска цел: при дебат — аргументация и уважително несъгласие; при инициатива — поемане на роля и координация; при чувствителна тема — разграничаване на твърдение от доказателство.

> **Гражданските компетентности не е необходимо да се свеждат до една оценка. Но за да бъдат развивани целенасочено, е нужно учениците и учителите да могат да назоват какво упражняват, по какво разпознават напредъка и какво следва да подобрят.**

Заедно в час



РАЗДЕЛ

03

Какви трудности срещат учителите в работата с гражданските компетентности

Когато разговорът става труден | Време и учебна програма | Увереност и подкрепа | Когато добрата практика остава лична

3.1 РАЗДЕЛ 3

Когато разговорът става труден: чувствителни и спорни теми

Не всички граждански теми поставят еднакви предизвикателства. Разговорът за класни правила, онлайн безопасност, отношения между учениците или грижа за общото пространство често намира сравнително естествено място в ежедневната работа. Други въпроси изискват повече подготовка, увереност и внимателна преценка как да бъдат поставени пред конкретния клас.

В отворен въпрос участниците посочват теми, които съзнателно избягват или към които подхождат с особена предпазливост. Отговорите не очертават единен списък от „забранени“ теми — по-скоро показват области, в които учителите очакват по-висок риск от напрежение, конфликт или неразбиране.

Кои теми учителите най-често посочват като такива, които избягват?

ДЯЛ ОТ ОТГОВОРИЛИТЕ НА ОТВОРЕНИЯ ВЪПРОС



Отворен въпрос с множествено кодиране; дължината на лентите е относителна спрямо най-високата стойност.

Най-често посочваната тема е политиката и партийността. Това не означава непременно отказ от разговор за демокрация, институции, избори или гражданско участие. По-скоро очертава границата, която част от учителите усещат между образователния разговор за обществени процеси и риска той да премине към партийна агитация, лични политически позиции или конфликт между учениците. В част от разговорите учителите свързват избягването на актуални политически теми не само с лична несигурност, а и с неясни или рестриктивно възприемани училищни правила и с опасение, че разговорът ще премине в лични нападки. Това подсказва, че подкрепата трябва да включва не само методически насоки, но и ясна институционална рамка за допустимия разговор.

Другите посочени теми — полова идентичност, религия, етнос, война, насилие и сексуалност — не са непременно „неподходящи“ за училище. По-скоро данните показват, че учителите се нуждаят от увереност как да преценят възрастовата уместност, как да поставят рамка на разговора и как да реагират при силни или поляризирани мнения.

22% от отговорилите заявяват, че **няма тема, която съзнателно избягват** — трудността не е в самото съществуване на чувствителни теми.

Когато различието влиза в класната стая

Не всички трудни граждански въпроси влизат в училище през предварително избрана тема, урок или обществен дебат. Понякога те възникват от самото ежедневие на класната стая: когато нов ученик не говори добре езика, когато между деца се появят напрежение или изолация, когато родители реагират с тревога или несъгласие, или когато учителят трябва да отговори на коментар, който поставя под въпрос мястото на някого в общността.

В една от фокус групите учителка разказва за приемането на сирийски ученици в училище. Случаят не се свежда до единичен разговор за толерантност. Той поставя въпроси за езиковата подкрепа, включването в класа, реакциите на другите ученици и родители и ролята на учителите да създадат условия новите деца да бъдат приети като част от училищната общност.

Този пример показва, че работата с различията не започва от готова позиция или от абстрактен призив за приемане. Тя изисква учителите и училищният екип да могат да назовават напрежението, да поставят ясни граници пред отхвърлянето и да създават конкретни възможности за контакт, участие и принадлежност. В такива ситуации гражданското учене е не само разговор за ценности, а начинът, по който училището превръща тези ценности в ежедневни отношения и решения.

Гражданското учене се вижда най-ясно не само в това какво училището казва за различията, а в това как реагира, когато различието стане част от всекидневния му живот.

3.2 РАЗДЕЛ 3

Време, учебна програма и конкуриращи се приоритети

Дори когато учителите виждат смисъл в гражданското учене и разполагат с подходящи идеи, то често трябва да намери място сред други силни изисквания към учебния час. Обемът на учебното съдържание, подготовката за изпити и необходимостта да се покрият конкретни теми ограничават времето за по-дълги дискусии, проектна работа, участие в инициативи и последваща рефлексия.

Кои фактори затрудняват работата по граждански компетентности?



Дял от участниците; въпросът допуска повече от един отговор.

За значителна част от участниците основната трудност не е липсата на теми или идеи, а липсата на време да работят по тях достатъчно задълбочено. В качествените разговори учителите описват познатото напрежение между нуждата „да се мине материалът“ и възможността да се остане по-дълго при въпрос, който е важен за учениците.

Това не означава, че гражданските компетентности непременно изискват отделен час или допълнителна програма. По-скоро по-сложните формати — дискусия, казус, проект или училищна инициатива — трудно се случват устойчиво, когато остават само като добавка към вече претоварения учебен процес.

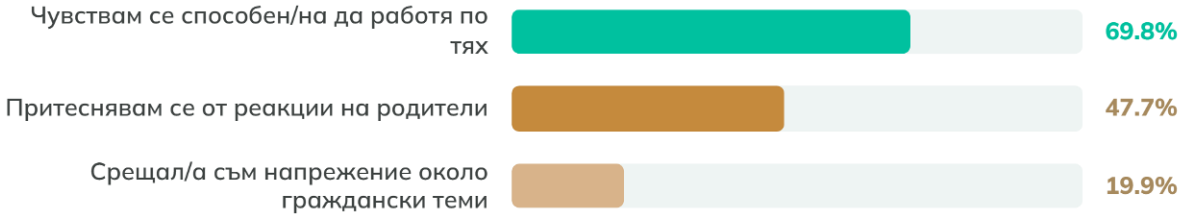
Предизвикателството не е само да се намери тема за разговор, а да се създаде достатъчно време тя да се превърне в учене.

3.3 РАЗДЕЛ 3

Увереност, подкрепа и училищна среда

Работата по граждански компетентности изисква не само време и подходящи методи, но и увереност от страна на учителя. Особено при чувствителни теми той трябва да може да води разговор, да реагира на несъгласие, да поставя граници и да преценява кога даден въпрос е подходящ за конкретния клас.

Увереност и напрежение в работата по граждански компетентности



Дял от участниците, които се съгласяват с твърдението.

Данните показват, че личната увереност и усещането за подкрепа не винаги вървят заедно. Учител може да има желание и идеи как да работи по дадена тема, но да се колебае дали ще получи разбиране от родители, колеги или ръководство — особено когато разговорът засяга лични преживявания или чувствителни въпроси.

Това се вижда и във фокус група с учители от Враца. При разговор за глобализация, международни отношения и икономически зависимости участниците описват колко лесно такива теми могат да останат на равнището на абстрактни понятия. За да ги преведе към учениците, учителят трябва да се чувства достатъчно подготвен не само по съдържанието, но и в избора на примери, понятия и въпроси, чрез които сложният обществен проблем да стане разбираем, без да бъде прекалено опростен.

Този пример показва, че по-високата методическа увереност вероятно не е само увереност да се проведе разговор, а увереност да се работи със сложни, интердисциплинарни и понякога спорни обществени теми.

Това се вижда и в дълбочинните разговори. Два разказа очертават как се изгражда — или липсва — увереността за работа по чувствителни граждански теми.

01

Доверие преди „усет“

Учителка от начален етап описва, че при теми като домашно насилие, развод или трудности в семейството не е достатъчно класният ръководител просто да „има усет“. Важно е да има изградено доверие и работеща връзка между учител, родители и деца, така че учениците да могат да споделят и да потърсят помощ, когато имат нужда.

02

Обучението носи увереност

Друг учител разказва, че в началото на работата си по гражданско образование се е затруднявал да намери разпределения, теми и практически насоки. Специализирано обучение по-късно му дава не само конкретни идеи, но и усещане, че е натрупал достатъчно компетентност, за да започне по-уверено да включва граждански теми в часовете си.

Тези разкази показват, че увереността не е само лична характеристика на учителя. Тя зависи от подготовката, достъпните ресурси и средата, в която работи.

Увереността се изгражда чрез подготовка, достъпни ресурси, възможност за професионален обмен и среда, в която трудните разговори не остават изцяло личен риск.

3.4 РАЗДЕЛ 3

Когато добрата практика остава лична инициатива

Предходните подточки показаха, че в училищата има учители, които намират смислени начини да включват граждански теми, активни методи и възможности за реално участие. Част от най-силните примери в качествените данни обаче са свързани с конкретен учител, класен ръководител, клуб, проект или еднократна училищна инициатива.

Това не обезценява тези практики. Напротив — те показват какво е възможно. Но когато добрата работа зависи преди всичко от личната увереност, свободното време и инициативността на отделен човек, тя по-трудно се превръща в устойчива част от училищния живот.

За да преминат от отделни силни примери към по-последователна практика, училищата имат нужда от три неща.

01

Време за координация

Възможност учителите да планират и съгласуват работата по гражданско учене заедно, а не поотделно.

02

Общо разбиране за целите

Споделена представа какво училището цели с гражданското учене — без всички да работят по един и същ начин.

03

Обмен на идеи и ресурси

Възможности учителите да споделят работещи подходи, ресурси и опит помежду си.

> **Добрата практика става устойчива, когато има условия да бъде споделяна, адаптирана и подкрепяна — не само реализирана от отделни ентусиасти.**

Следващият раздел разглежда каква подкрепа самите учители посочват като най-нужна, за да могат по-уверено и последователно да развиват гражданските компетентности на учениците.



Заедно в час

РАЗДЕЛ

04

Каква подкрепа търсят учителите

Предметни ресурси | Насоки за дискусии | Оценяване | Учещи общности | Партньорства

Какво върви заедно с по-честото включване на граждански теми?

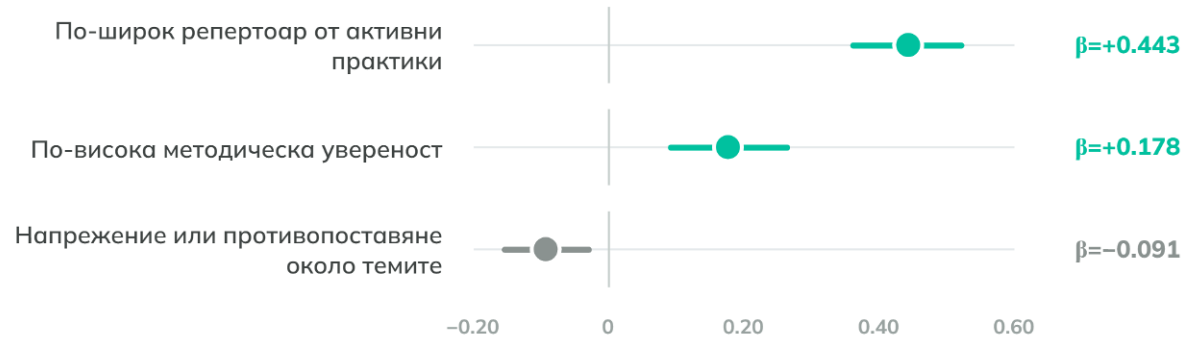
Допълнителният анализ показва, че по-честото включване на граждански теми в преподаването върви най-ясно заедно с по-широк репертоар от активни педагогически практики. Учителите, които по-често използват дискусии, работа по казуси, ученически презентации, ролеви игри и проекти, по-често съобщават, че работят и по теми, свързани с права, демокрация, медийна грамотност и актуални обществени въпроси.

Методическата увереност също има самостоятелна положителна връзка с по-честото включване. По-често ги включват учителите, които се чувстват по-подготвени да откриват връзки с предмета си, да планират интегрирани дейности, да водят дискусии и да проследяват ученическото развитие.

В същото време участниците, които по-често съобщават за напрежение или противопоставяне около граждански теми, по-рядко ги включват. Това не означава, че трудните теми трябва да се избягват — по-скоро, че подкрепата трябва да развива едновременно практически репертоар, професионална увереност и сигурност при воденето на разговори с различни гледни точки.

Фактори, свързани с по-честото включване на граждански теми

СТАНДАРТИЗИРАНИ КОЕФИЦИЕНТИ (β) · 95% ДОВЕРИТЕЛЕН ИНТЕРВАЛ



Моделът контролира за предметна група и педагогически стаж (N = 583; коригиран R^2 = .392). Линиите показват 95% доверителни интервали. Резултатите показват статистически връзки в рамките на извадката, а не причинно-следствени ефекти.

По-честата работа по граждански теми е най-силно свързана с по-широк репертоар от активни практики; методическата увереност също има значение, а усещането за напрежение около темите е свързано с по-рядкото им включване.

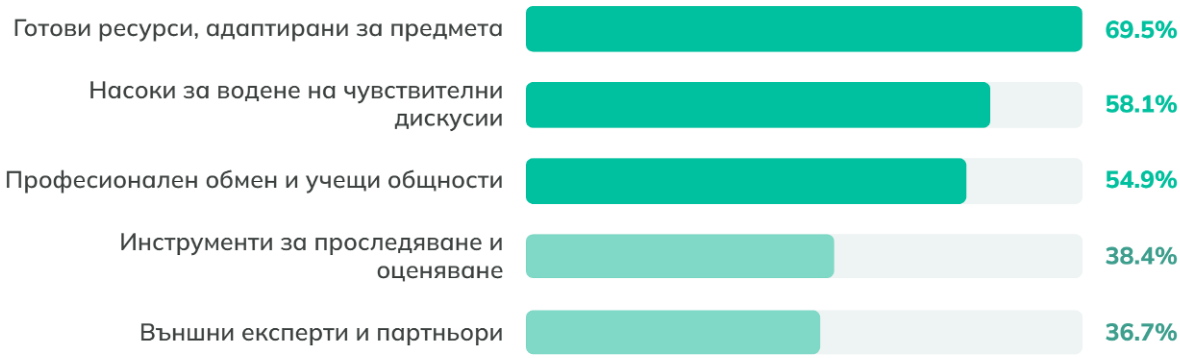
Каква подкрепа търсят учителите

Тази картина помага да се разбере и логиката на заявената подкрепа. Учителите не започват от нула: много от тях вече използват дискусии, казуси, проекти и възможности за ученическо участие. По-често липсват време, предметно приложими примери, увереност при трудни разговори и начини ученическото развитие да бъде проследявано по-последователно.

Когато участниците са попитани от каква подкрепа имат нужда, отговорите очертават не една универсална заявка, а няколко взаимосвързани нужди: готови ресурси за конкретния предмет, насоки за трудни разговори, възможности за обмен с колеги, инструменти за оценяване и достъп до външна експертиза.

Каква подкрепа би помогнала на учителите да работят по-уверено с гражданските компетентности?

ДЯЛ ОТ УЧАСТНИЦИТЕ · ВЪЗМОЖЕН ПОВЕЧЕ ОТ ЕДИН ОТГОВОР



Учителите не търсят просто още информация. Те търсят подкрепа, която може да бъде преведена в действие: какво да използвам, как да го адаптирам, как да водя разговора, как да видя напредъка и към кого да се обърна, когато не мога да се справя сам/а.

4.1 РАЗДЕЛ 4

Предметно приложими и лесни за намиране ресурси

Най-често посочената нужда са готови ресурси, адаптирани за конкретния предмет. Това не означава непременно сценарии, които учителят да следва стъпка по стъпка. По-скоро става дума за материали, които показват как граждански въпрос може да бъде свързан с вече съществуваща учебна тема, текст, задача, казус или проект.

За да бъдат използваеми, такива ресурси трябва да отговарят на няколко практически въпроса:

01
За кой предмет и клас са?

02
Каква гражданска компетентност развиват?

03
Колко време отнемат и какви материали са нужни?

04
Как могат да бъдат адаптирани?

05
Как да се завърши с рефлексия или обратна връзка?

Започва от предмета, не от абстрактната тема.

Полезният ресурс не започва от абстрактната тема „граждански компетентности“, а от конкретния въпрос: как това влиза в моя предмет, моя клас и следващия ми урок?

4.1 · ПРОДЪЛЖЕНИЕ

От готов ресурс към реална практика

ПРИМЕР ОТ ПРАКТИКАТА

Учител по история описва как след обучение на Софийска платформа започва да използва конкретни материали в часовете си по история и гражданско образование. В един от примерите учениците разработват кратка публична кампания и планират собствено събитие по обществена тема. Случаят не показва, че един ресурс сам по себе си променя практиката — той илюстрира как обучение, готов материал и възможност за адаптация могат да се свържат в приложима идея за конкретен час.

Проблемът не е пълната липса на материали. По-често учителят трябва сам да прецени кой ресурс — в морето от възможности — е подходящ за неговия предмет, възрастова група, конкретна тема и налично време. Затова полезната ресурсна среда не е просто библиотека от линкове, а среда, която позволява бърза ориентация:

За какво ми трябва?	Какъв ресурс търся?	По какво да филтрирам?
Да започна тема	кратък казус, текст, видео, данни	предмет, клас, време
Да водя дискусия	сценарий, въпроси, правила	тема, възраст, чувствителност
Да направя проект	шаблон, пример, партньор	продължителност, местен контекст
Да дам обратна връзка	рубрика, чеклист, самооценка	умение, дейност, етап
Да свържа с външния свят	контакт, програма, инициатива	регион, партньор, тема

Ресурсът е полезен не когато просто съществува, а когато учителят може бързо да разбере: „Това е за моя клас и мога да го използвам още тази седмица.“

4.2 РАЗДЕЛ 4

Насоки за чувствителни дискусии

Насоките за водене на чувствителни дискусии са втората най-често посочвана форма на подкрепа — пряко продължение на изводите от Раздел 3. Трудността често не е в липсата на готовност да се говори по дадена тема, а в несигурността как да се постави рамка на разговора, как да се реагира на обидно или непроверено твърдение и как да се запази образователната цел.

Подкрепата тук не е „правилен отговор“ по спорен въпрос. По-полезна би била кратка практическа рамка, която помага на учителя да подготви разговора, да го води и да го затвори смислено.

Преди разговора	По време на разговора	След разговора
Каква е учебната цел?	Как разграничаваме факт, мнение и аргумент?	Какво научихме?
Какви понятия и източници са нужни?	Какви правила пазят разговора?	Какво остава неясно?
Какво е възрастово уместно?	Как реагираме на обида или непроверено твърдение?	Какво следва?

Учителите не се нуждаят от готова позиция. Нуждаят се от рамка, която превръща трудния разговор във възможност за мислене, а не в личен риск.

4.3 РАЗДЕЛ 4

Инструменти за оценяване и обратна връзка

Над една трета от участниците посочват нужда от инструменти за проследяване и оценяване — пряка връзка с находката от Раздел 2: гражданските компетентности често се наблюдават неформално, но по-рядко се превръщат в ясни цели, критерии и обратна връзка за учениците.

В качествените данни се вижда пример за работен лист, който съчетава чеклист и критериална матрица: учениците работят самостоятелно, в група и отново индивидуално, а в края на урока използват критериите, за да преценят как са се справили в различните части на задачата.

МИНИМАЛНА РАБОТЕЩА РАМКА — ПРОСЛЕДЯВА ДАЛИ УЧЕНИКЪТ:

- работи с доказателства и надеждни източници
- аргументира позицията си
- изслушва и реагира смислено на различна гледна точка
- поема роля и отговорност в обща задача

Целта не е гражданските компетентности да се сведат до една оценка, а учениците да могат да назоват какво упражняват и как изглежда следващата им стъпка.

4.4 РАЗДЕЛ 4

Професионален обмен и учещи общности

Повече от половината участници посочват нужда от професионален обмен и учещи общности. Учителите не искат да изобретяват сами всеки казус, дискусия, проект или оценъчен критерий. Обменът е най-полезен, когато не се ограничава до представяне на „готови добри практики“, а позволява учителите да донесат незавършен урок, труден разговор, неуспешен опит или конкретен казус от своя клас и да го обсъдят с колеги.

Работещата учеща общност не е място само за споделяне на успехи. Тя е място, в което учителят може да донесе и незавършената си практика.

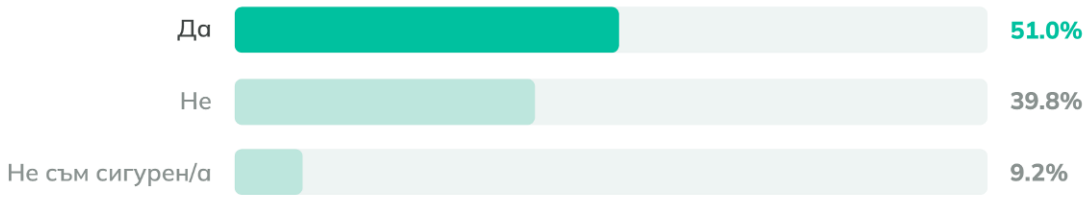
4.5 РАЗДЕЛ 4

Партньорства с граждански организации, институции и общини

Външните партньори могат да разширят възможностите за гражданско учене, когато дават на учениците достъп до реален проблем, реална институция, автентична публика или възможност за действие. Тяхната роля не е да заместят учителя, а да отворят класната стая към контексти, които трудно могат да бъдат пресъздадени само чрез учебник или задача.

Имат ли учителите професионален контакт или сътрудничество с граждански организации?

ДЯЛ СРЕД ОТГОВОРИЛИТЕ · N = 249



Малко над половината от отговорилите вече имат професионален контакт или сътрудничество с граждански организации. За близо две пети такъв контакт липсва, а част от участниците не са сигурни дали могат да определят съществуващите си връзки като партньорство. Това оставя потенциал за по-целенасочени и по-достъпни партньорства между училища, граждански организации, общини и други институции.

4.5 · ПРОДЪЛЖЕНИЕ

Как изглеждат различни видове партньорство на практика

Институцията като реален контекст за учене

Учителка от Враца описва партньорство с Окръжния съд, което не се изчерпва с еднократно посещение. В рамките на поредица от часове учениците работят по теми за правата и задълженията на гражданите, срещат се с представители на съдебната система и разглеждат текста на Конституцията, след което участват в съдебна симулация. Институцията прави по-разбираеми абстрактни понятия като право, процедура, отговорност и гражданско участие, а срещата с партньора се връща в учебния процес.

Гражданската организация като партньор за устойчив механизъм

В друго училище идеята за ученически омбудсман се развива с подкрепата на организация „Амалипе“. Училището създава процедура, чрез която ученици от различни класове кандидатстват за ролята, а съучениците им избират представител, към когото да насочват въпроси и проблеми. Партньорът не замества училището с еднократна дейност — той предлага идея и рамка, които училището превръща в собствена устойчива практика за ученическо представителство и участие.

Външният партньор е най-полезен не като гост в часа, а като мост между ученето в училище и реалния обществен живот.

КАКВО ОЗНАЧАВА ТОВА ЗА ДИЗАЙНА НА ПОДКРЕПАТА

Подкрепата за гражданските компетентности не се изчерпва с един ресурс или едно обучение. По-полезна би била система, в която учителят може бързо да намери подходящ материал, да го адаптира към предмета си, да води труден разговор с ясна рамка, да получи обратна връзка от колеги, да проследи ученическото учене и да свърже класната стая с реалния живот извън нея.

4.6 ВЪЗМОЖНА СЛЕДВАЩА СТЪПКА · ИЛЮСТРАТИВЕН МОДЕЛ

От отделни възможности към обща пътека за гражданско учене

> **ВАЖНО** Тази страница е предложение за следваща стъпка, а не емпиричен резултат и не готов национален модел.

Данните показват, че гражданското учене вече намира място в различни предмети, инициативи и ситуации от училищния живот. То може да започне от работа с исторически източник, литературен конфликт, местен екологичен въпрос, разговор за дезинформация, ученически избори, доброволческа инициатива или трудна ситуация между ученици.

Тъкмо защото тези възможности са разпръснати в различни предмети и пространства, те лесно могат да останат невидими — като отделни добри практики, а не като последователен опит за учениците. Без общ език и ориентири училището трудно може да види какво вече прави, какво липсва и дали учениците постепенно натрупват знание, умения за разговор и аргументация, опит за участие и отговорност към общността.

Следващата стъпка не е да се създаде още един отделен предмет или универсален сценарий за всички училища. По-скоро е нужно да се разработи **обща пътека**, която да помогне на училищните екипи да свържат вече съществуващите възможности: как гражданското учене изглежда в различните възрасти; през кои предмети и ситуации се развива; какви възможности за участие получават учениците; и как училището забелязва и обсъжда тяхното развитие.

Такава пътека би могла да бъде разработена като общ инструмент за планиране и учене, а не като още една форма на отчетност. Тя може да даде на учители, ръководства, граждански организации и партньори общ език, чрез който да разпознават къде гражданското учене вече се случва и къде има нужда от по-съзнателна подкрепа.

Примерна пътека за гражданско учене

Гражданското учене не се развива само в един предмет и не следва еднакъв сценарий във всяко училище. Но учениците могат постепенно да натрупват опит в четири свързани посоки.

ЧЕТИРИ НИШКИ НА УЧЕНЕ, КОИТО ПРЕМИНАВАТ ПРЕЗ ЦЯЛАТА ПЪТЕКА

Разбирам
Знания и ориентация в обществения свят

Мисля и разговарям
Доказателства, аргументи, различни гледни точки

Живея с другите
Правила, уважение, справедливост, отговорност

Участвам и действам
Избор, инициатива, действие, обратна връзка

НАТРУПВАНЕ ПРЕЗ ТРИ ВЪЗРАСТОВИ ЕТАПА — РАЗШИРЯВАНЕ, НЕ ПРОВЕРКА

1.–4. клас
Основи на общия живот
Правила, гледни точки, изслушване, принадлежност, първи избори и отговорности.

5.–7. клас
Разбиране и аргументация
Институции и общности, работа с информация, различни гледни точки, справедливост, участие в клас и училище.

8.–12. клас
Обществени въпроси и действие
Права, демокрация, медии, политика, местни и глобални проблеми, аргументирана позиция, проучване, инициатива и реално участие.

ЧЕТИРИ ПРОСТРАНСТВА, В КОИТО СЕ СЛУЧВА — ЕДНАКВО ВАЖНИ

В предмета
Какво уча и как работим с него

В живота на класа
Правила, разговор, конфликт, принадлежност, избори

В училището
Ученически глас, съвети, инициативи, обратна връзка, решения

В общността
Местни проблеми, институции, организации, доброволчество, публични действия

Тази пътека може да се проявява в предметите, в живота на класа, в ученическото участие и във връзката с общността. Нейната задача не е да добави нова отчетност, а да направи видимо онова, което училището вече прави, и да помогне то да бъде по-свързано през възрастите.

Пътеката не е нов предмет и не е нова система за отчетност. Тя е **общ начин училището да види** как гражданското учене се случва, как се натрупва и какво е нужно, за да не зависи от случайността.

Заедно в час

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

От отделни практики към условия

Как гражданското учене става последователна част от живота на училището



Г.Л.А.С. · 2026

От отделни практики към условия за гражданско учене

Настоящото изследване показва, че гражданските компетентности не са периферна или непозната тема за учителите. Те вече присъстват в училищната практика — през разговори за права, отношения и справедливост; през работа с текстове, казуси и обществени въпроси; през проекти, ученически инициативи и реални възможности за участие.

В същото време гражданското учене не изглежда еднакво във всички училища, предмети и класни стаи. То често зависи от това дали конкретният учител разпознава връзката между предметното съдържание и обществения въпрос; дали има време да остане по-дълго при важен разговор; дали се чувства уверен да работи с чувствителна тема; и дали може да разчита на подкрепа от колеги, ръководство, родители и външни партньори.

Данните не сочат липса на мотивация или на педагогически идеи. Напротив — учителите използват дискусии, казуси, симулации, проекти и възможности за ученическо участие. По-голямото предизвикателство е тези практики да не остават отделни силни моменти, а да се свързват в по-последователна линия: ясна гражданска цел, подходяща учебна дейност, възможност за реално участие, обратна връзка и проследяване на ученическото развитие.

Следващите изследвания могат да търсят и какво стои зад устойчивите местни ядра на гражданска активност. Данните от олимпиадата по гражданско образование не са представителна мярка за компетентностите на всички ученици, но показват области, в които през годините се натрупват участие и национално класирани проекти. Те дават основание да се изследва каква роля имат конкретни учители и училища, подкрепата на РУО, местните партньорства и традициите в проектната работа.

> Това изисква гражданските компетентности да не се разглеждат като допълнителна задача, възложена на отделен учител или предмет. Те могат да бъдат развивани по-устойчиво, когато училището създава условия за това: предметно приложими ресурси, сигурни рамки за трудни разговори, време за професионален обмен, инструменти за обратна връзка и връзка с реалния живот извън класната стая.

Възможни следващи стъпки

Изследването очертава следните посоки, през които училищата и организациите, които ги подкрепят, могат да направят гражданското учене по-видимо, по-последователно и по-свързано с реалния живот.

01

Автори на учебно съдържание и обучители

Най-полезни са ресурси, които не започват от общата тема „гражданско образование“, а от конкретен предмет, клас и учебна ситуация. Те трябва да помагат на учителя да види къде гражданският въпрос влиза в урока, каква е учебната цел, как може да бъде воден разговорът и как учениците могат да свържат знанието с реален въпрос или решение.

02

Граждански организации и инициативи

Ролята на външните партньори е най-силна, когато не се изчерпва с еднократно посещение или готова презентация. Те могат да донесат реални казуси, данни, различни гледни точки и възможност учениците да се срещнат с хора и институции извън училището. Най-устойчиви са партньорствата, които оставят след себе си продължение в класната стая и възможност за действие.

03

Институции и финансиращи организации

Подкрепата е нужна не само за нови проекти, а и за условията, които правят добрата практика възможна: време за съвместно планиране, професионален обмен, работа по трудни теми и партньорства между училища и местни общности. Това означава да се инвестира не само в отделни активности, а в капацитета на училищата да превръщат такива активности в устойчива практика.

04

Специалисти, работещи пряко с ученици

Учителите, училищните лидерски екипи, педагогическите съветници и психолозите могат да започнат не от „още една гражданска тема“, а от въпроса: къде в нашите предмети, разговори и училищни решения учениците вече имат възможност да мислят, да аргументират, да чуват различни позиции и да виждат какво следва от техния избор? Следващата стъпка е тези възможности да бъдат разпознати, споделени и превърнати в по-последователна училищна практика.

Гражданското учене не се изгражда от един урок, един проект или един учител. То става възможно, когато училището, партньорите и институциите създават общи условия учениците да мислят, да разговарят, да участват и да виждат смисъл от това участие.

Заедно в час



ДОКУМЕНТАЦИЯ И МЕТОДОЛОГИЯ

Приложения

1 · Методология и обхват | 2 · Профил на участниците |

3 · Инструменти и анализ | 4 · Кодираща рамка

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Методология и обхват на проучването

Изследователски дизайн

Проучването Г.Л.А.С. използва комбиниран изследователски дизайн, който съчетава онлайн анкета сред учители, фокус групи и индивидуални полуструктурирани интервюта. Този подход позволява да бъдат разгледани едновременно разпространението на определени нагласи, практики и затруднения и контекстът, в който учителите вземат професионални решения, свързани с гражданското образование.

Количествената част на проучването е реализирана чрез онлайн въпросник, насочен към учители и други специалисти, работещи в училищна среда. Той събира информация за разбирането на участниците за гражданската компетентност, за мястото ѝ в предметното преподаване, за използваните педагогически подходи, за възприеманите възможности и бариери, както и за нуждите от подкрепа.

Качествената част включва фокус групи, проведени в шест локации, и 15 индивидуални интервюта с учители. Тя има за цел да даде по-дълбоко разбиране за конкретните училищни ситуации, професионалните дилеми и условията, които правят възможна или затрудняват работата по граждански теми.

Аналитична извадка

Общо са получени 609 отговора на анкетата. В аналитичната извадка са включени 583 отговора. От анализа са изключени 16 отговора, които не отговарят на критерия за участие на респонденти, работещи в училищен контекст. Изключени са и 10 отговора, при които е установен недиференциран модел на попълване на скалови въпроси и поради това не позволяват надеждна интерпретация.

Участниците в аналитичната извадка преподават в различни предметни области и образователни етапи. В нея са представени учители от столицата, областни и малки градове и села, както и учители с различен професионален опит.

Извадката е доброволна и не е вероятностна. Поради това резултатите не следва да се интерпретират като представителни за всички учители в България. Те показват нагласите, преживяванията и професионалните решения на включилите се участници и дават диагностична картина на важни тенденции, различия и въпроси в работата по гражданско образование.

Ограничения на проучването

Проучването има няколко важни ограничения. На първо място, участието в анкетата е доброволно. Възможно е сред включилите се да са по-силно представени учители, които вече проявяват интерес към темата или са по-склонни да отделят време за професионална рефлексия.

На второ място, анкетните данни са самоотчетни. Те отразяват начина, по който участниците описват собствените си практики, увереност и затруднения, а не директно наблюдение на работата им в класната стая.

На трето място, някои подгрупи в извадката са сравнително малки. Анализите по предметни области, образователен етап, професионален опит или училищен контекст следва да се четат като ориентир за възможни различия, а не като окончателно описание на всички учители в съответната група.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Профил на участниците в аналитичната извадка

Таблица 1. Формиране на аналитичната извадка

Етап	Брой
Получени отговори	609
Изключени: респонденти извън училищен контекст	16
Изключени: недиференциран модел на попълване	10
Аналитична извадка	**583**

Таблица 2. Предметна област

Предметна област	n	%
Обществени науки	147	25,2%
Език	133	22,8%
Начален етап	124	21,3%
STEM	119	20,4%
Професионално образование	19	3,3%
Изкуства и спорт	16	2,7%
Друго	14	2,4%
ЦОУД, прогимназиален етап	9	1,5%
Непреподавателска роля в училище	2	0,3%
Общо	**583**	**100,0%**

Таблица 3. Образователен етап

Образователен етап	n	%
Прогимназиален етап, 5.–7. клас	185	31,7%
Начален етап, 1.–4. клас	153	26,2%
Първи гимназиален етап, 8.–10. клас	117	20,1%
Втори гимназиален етап, 11.–12. клас	101	17,3%
Работа в повече от един етап	18	3,1%
Гимназиален етап, 8.–12. клас	9	1,5%
Общо	**583**	**100,0%**

ПРИЛОЖЕНИЕ 2 · ПРОДЪЛЖЕНИЕ

Профил на участниците в аналитичната извадка

Таблица 4. Професионален опит

Професионален опит	n	%
0–2 години	40	6,9%
3–5 години	87	14,9%
6–10 години	94	16,1%
11–20 години	75	12,9%
Над 20 години	287	49,2%
Общо	**583**	**100,0%**

Таблица 5. Тип населено място

Тип населено място	n	% от валидните
Столица	114	19,6%
Областен град	201	34,6%
Малък град	164	28,2%
Село	102	17,6%
Липсващ отговор	2	—
Общо	**583**	**100,0%**

Таблица 6. Дял ученици с нисък социално-икономически статус според оценката на участниците

Оценен дял ученици с нисък СИС	n	% от валидните
Почти никой, 0–10%	117	20,2%
Малка част, 10–25%	207	35,8%
Около половината, 25–50%	118	20,4%
Повечето, 50–75%	75	13,0%
Почти всички, 75–100%	62	10,7%
Липсващ отговор	4	—
Общо	**583**	**100,0%**

Бележка: Процентите в таблици 5 и 6 са изчислени спрямо валидните отговори по съответния въпрос.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Инструменти и подход към анализа

Анкетен въпросник

Анкетният въпросник е разработен като диагностичен инструмент за изследване на практиките, нагласите, нуждите и затрудненията на учители, свързани с гражданското образование. Той включва следните тематични блокове:

Тематичен блок	Основен фокус
Професионален и училищен контекст	Предметна област, образователен етап, професионален опит, тип населено място и характеристики на училищния контекст
Отговорност за гражданското образование	Кои участници и структури според учителите носят отговорност за развитието на граждански компетентности
Включване на граждански теми	Честота на работа по теми, свързани с права, демокрация и участие, медийна грамотност и глобални предизвикателства
Педагогически практики	Използване на дискусии, казуси, ученически презентации, проекти, ролеви игри и симулации
Култура на класната стая	Работа с различни гледни точки, аргументация и уважително несъгласие
Увереност и професионална подготовка	Самооценка на способността за разпознаване на връзки с гражданската компетентност, водене на дискусии, планиране и проследяване на ученически напредък
Възможности и бариери	Натовареност на учебното съдържание, изпитен натиск, подкрепа от училищното ръководство, достъп до ресурси и сигурност при работа по чувствителни теми
Проследяване на ученическото развитие	Начини, по които учителите наблюдават или оценяват развитието на граждански компетентности
Нужди от подкрепа	Нужда от готови ресурси, професионално учене, насоки за дискусии, инструменти за оценяване и външни партньори
Отворени въпроси	Конкретни примери от практиката, трудни или чувствителни теми и предложения за необходима подкрепа

Въпросникът съчетава въпроси с фиксирани категории, въпроси с множествен избор, скали за самооценка и отворени отговори.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3 · ПРОДЪЛЖЕНИЕ

Подход към анализа

Количествен анализ

Количествените данни са анализирани чрез описателна статистика, включително честоти, проценти, средни стойности и стандартни отклонения. При конструирането на многокомпонентни индекси е проверявана вътрешната съгласуваност на включените въпроси.

Когато размерът на групите позволява това, са проведени сравнителни анализи по предметна област, образователен етап, професионален опит, тип населено място и оценен социално-икономически профил на учениците. При тези анализи е разглеждан не само въпросът дали има статистически различия между групите, но и техният размер и практическо значение.

Използвани са също корелационни и регресионни анализи, за да се провери как увереността на учителите, възприеманата училищна подкрепа, натискът от учебната програма, мотивационните бариери и използваните педагогически практики се свързват с включването на граждански теми в преподаването.

Анализ на отворените отговори в анкетата

Отворените отговори от анкетата са обработени чрез комбиниран процес на човешко и AI-подпомогнато кодиране. Първоначално един кодиращ извършва ръчно, индуктивно кодиране на отговорите, без предварително зададена тематична рамка. Паралелно е проведен AI-подпомогнат тематичен анализ, също без предварително фиксирани категории.

Двата набора от резултати са сравнени и прегледани от водещ кодиращ. На тази основа са уточнени категориите, разграничени са припокриващи се теми и са взети решения за окончателното кодиране. Така човешката интерпретация на контекста и нюанса е съчетана със систематичното проследяване на повтарящи се модели в голям брой текстови отговори.

Анализ на фокус групите

Фокус групите са анализирани на етапи. Първата половина от корпуса е кодирана ръчно и индуктивно, без предварително зададени теми. Целта е да се идентифицират понятията, проблемите и формулировките, които самите участници извеждат като значими. На тази основа е разработена тематична рамка. Втората половина от корпуса е обработена чрез AI-подпомогнато кодиране по тази рамка, като е запазена възможност да бъдат добавяни нови кодове, когато данните не се вписват в съществуващите категории.

Откъсите, обработени с AI, са маркирани за човешки преглед. Водещият кодиращ преглежда и уточнява нееднозначните или спорни случаи. Допълнително е извършена случайна проверка на 20% от AI-кодираните откъси. AI не е използван като самостоятелен изследовател или като заместител на аналитичната преценка, а като инструмент за подпомагане на систематизацията и работата с по-голям текстов корпус, докато решенията за значението, границите и интерпретацията на темите остават при изследователския екип.

Не е изчисляван формален коефициент за междурейтингово съгласие. Поради това процесът на проверка следва да се разбира като процедура за аналитична валидация и уточняване на кодовете, а не като формална оценка на надеждност между независими кодиращи.

ПРИЛОЖЕНИЕ 3 · ПРОДЪЛЖЕНИЕ

Анализ на интервютата

Индивидуалните интервюта са анализирани наративно и интерпретативно. Те не са включени в същата формална кодираща процедура като фокус групите и не се използват за честотни обобщения или количествени твърдения.

Вместо това интервютата са използвани за по-задълбочено проследяване на професионални истории, конкретни ситуации от училищния живот и механизми, които помагат да се обяснят тенденциите от анкетата и фокус групите.

При анализа са търсени повтарящи се линии в разказите на учителите: как разпознават възможности за работа по граждански теми през своя предмет; как се справят с чувствителни или спорни въпроси; какво им дава увереност; какви училищни условия подкрепят подобна работа; и къде срещат ограничения.

Интервютата се използват като източник на контекст, илюстрации и по-дълбоко разбиране на механизмите зад наблюдаваните тенденции.

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

Кодираща рамка за отворените отговори

Таблица 1. Кодове за описаните учителски практики

Код	Описание
Дискусия	Дискусия, дебат или обсъждане
Казус	Работа по казус, реален проблем или дилема
Ролева игра / симулация	Ролева игра, симулация или проиграване на ситуация
Проект	Проект, кампания, инициатива или дейност с краен продукт
Работа с текст	Работа с текст, документ, литературен откъс, нормативен текст или медийно съдържание
Аргументация	Аргументиране на позиция, критично мислене, разглеждане на различни гледни точки
Работа с данни	Работа с данни, графики, статистика, анкети или друга информация
Групова работа	Работа по двойки, в малки групи или в екип
Презентация	Ученическа презентация или публично представяне
Посещение / гости	Посещение извън училище, среща с външен гост или експерт
Връзка с реалността	Свързване с реални житейски, обществени или местни проблеми; дейности като подаване на сигнал, участие в кампания или работа с институция

Таблица 2. Кодове за темите в описаните учителски практики

Код	Описание
Права и задължения	Права, задължения, конституция, граждански статус
Демокрация и институции	Демокрация, избори, институции, участие и вземане на решения
Толерантност и различия	Различия, дискриминация, приобщаване, уважение и равнопоставеност
Екология и околна среда	Опазване на околната среда, устойчивост, отпадъци, климат
Медийна грамотност	Медии, информация, фалшиви новини, проверка на източници
Финансова грамотност	Финанси, потребителско поведение, предприемачество, икономически избори
Ценности и морал	Етични дилеми, морални въпроси, ценности и личен избор
Правила и норми	Правила, норми на поведение, отговорност и съжителство
Здраве	Здраве, хранене, зависимости, сексуално и репродуктивно здраве
Конфликти и войни	Войни, конфликти, Холокост, насилие и историческа памет
Патриотизъм	Национална идентичност, културна памет, местна общност и традиции
Междуличностни отношения	Емпатия, сътрудничество, общуване, взаимоотношения и социално-емоционални умения

ПРИЛОЖЕНИЕ 4 · ПРОДЪЛЖЕНИЕ

Кодираща рамка за отворените отговори

Таблица 3. Основни категории при въпроса за трудни или чувствителни теми

Категория	Обхват
Политика и партийна принадлежност	Партии, избори, политически лидери, актуални политически конфликти
ЛГБТ+ и полова идентичност	Полова идентичност, сексуална ориентация, еднополови семейства и бракове
Войни и конфликти	Военни конфликти, международни отношения, исторически травми
Религия	Религиозна принадлежност, вярвания и отношения между религиозни групи
Етнос и малцинства	Етнически различия, расизъм, предразсъдъци и отношение към малцинствени групи
Насилие и криминалност	Насилие, престъпност, домашно насилие, тормоз и рисково поведение
Сексуалност	Сексуално образование, интимни отношения и репродуктивно здраве
Корупция	Корупция, злоупотреба с власт, обществено доверие
Бедност и социално неравенство	Бедност, социални различия, изключване и достъп до възможности
Неподходящо за възрастта	Теми, които учителите не намират за подходящи за конкретна възрастова група
Няма такава тема	Отговори, в които учителите не посочват тема, която избягват или намират за трудна
Друго	Отговори, които не се вписват в останалите категории

Бележка: Един отговор може да получи повече от един код, когато съдържа повече от една практика или тема.

Заедно в час

ДОКЛАД · 2026

ГРАЖДАНСКО ЛИДЕРСТВО И АКТИВНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Гражданското образование се случва, когато училището, заедно със семействата, институциите и гражданските организации, превърне важните въпроси на учениците в разговор, мислене и възможност за действие.

РЕАЛИЗИРАН ОТ

Заедно в час · преподаваме.bg

ПАРТНЬОРИ

АМАЛИПЕ · 10 години Софийска платформа · because · voty

С ФИНАНСОВАТА ПОДКРЕПА НА

Швейцарско-българска Програма за Сътрудничество

© 2026 · Всички права запазени